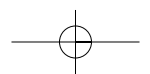

Joachim Gauck
predikade, protest-
vågen växte och
Berlinmuren föll.

”Undersåten blev med- borgare”

Den tyska prästen och medborgarrättsaktivisten **Joachim Gauck** fick efter murens fall hand om Stasi-arkiven. Nu talar han om den myndiga människans ansvar och frihet.

Joachim Gauck var 50 år gammal när han 18 mars 1990 för första gången, med tårar i ögonen, fick rösta i ett fritt val. Berlinmuren hade fallit ett knappt halvår tidigare och Tyska Demokratiska Republiken, DDR, som staten i Östtyskland hette, höll sitt första och sista riktiga val. Bara ett halvår senare, 3 oktober 1990, upphörde DDR och uppgick i Förbundsrepubliken Tyskland, den dittills västtyska staten.

Joachim Gauck var inte bara riktig väljare för första gången. Han var också kandidat. Och även om valet blev en besvikelse för hans parti från medborgarrättsrörelsen, blev han själv invald i den sista östtyska "folkammaren". I det förenade Tyskland blev han sedan den förste chefen för den särskilda myndighet som inrättades för att handha alla dokument från Stasi, stats säkerhetstjänsten. I folkmun fick myndigheten till och med sitt namn efter honom, Gauck-myndigheten.

Den oppositionella prästen hade på ett år blivit hög ämbetsman i det förenade Tyskland.

När han nyligen kort besökte Sverige för att invigningstala vid en konferens på Södertörns högskola om 20-årsminnet av kommunismens fall, beskrev han förändringen eller förvandlingen, "die Wende" i östra Tyskland som en lång process mot ett civilt och civiliserat samhälle. Människor gick från att vara undersåtar till att bli medborgare.

Joachim Gauck föddes under nazismen och växte upp under Sovjetsystemets kommunism. Från barnåren i DDR hade han uppfostrats att inte välja sina beslutsfattare och inte ifrågasätta dem. Man vävdes in i ett totalitärt system, först ganska oskyldigt i förskolan, sedan i den statliga ungdomsrörelsen fri tysk ungdom, FDJ.

– Det handlar om anpassning och är till att börja med inte särskilt ideologiskt. Det börjar med att man ska se sig som del av en grupp, inte som individ. Motsatsen till kommunism är egentligen inte anti-kommunism utan individualism, understryker han.

Under nazisttiden skulle människor visa prov på följsamhet och anpassning. Och även om kommunismen "självklart" var bättre än nazismen fanns i samhällets styrformer och livsstil påfallande likheter mellan systemen.

Joachim Gauck

Ålder: 69 år. **Yrke:** Tidigare präst i evangeliska (lutherska) kyrkan i DDR. Talesman för oppositionsgruppen Neues Forum och 1990–2000 ansvarig för Stasi-arkiven i Berlin. **Aktuellt:** Efterfrågad talare världen över vid 20-årsminnet av Berlinmurens fall. Har just givit ut sina memoarer *Winter im Sommer – Frühling im Herbst* (Siedler Verlag).

– Det är fel att försöka förstå en ideologi genom att studera dess trossatser. I stället måste man analysera konkreta handlingar, hur makt utövas och vanmakt skapas.

Det enda alternativet till samhällets och partiets institutioner var kyrkan.

– Kyrkans ungdomsarbete var halvlegalt, säger Joachim Gauck i samtal med Sändaren.

Som ung präst fick han göra sin första utlandsresa med en ekumenisk ungdomsdelegation till Sverige. Han tog många diabilder och visade dem på en ungdomssamling i kyrkan när han kom hem. Då beskyldes han för "statsförakt" och fick sitt pass indraget.

– Efteråt har jag förstått att delegationsledaren var Stasi-informatör.

Under många år var kyrkan och andra östtyska samhällskritiker inställda på att göra systemet och socialismen bättre, att finna ett äkta socialistiskt system. I Polen och Tjeckoslovakien var man mer klarsynt, menar han. Författaren Vaclav Havel som sedan blev tjeckisk president talade om nödvändigheten av att kunna leva i sanning och att makthavarnas makt bygger på de vanmäktigas vanmakt.

Våren 1989 kom förändringen.

– I mina predikningar 1989 sa jag att vi måste betrakta oss själva som vanmäktiga, inte försöka göra systemet bättre. Vi måste ta farväl av rädslan, manade jag.

Hösten 1989 växte protestvägen vid demonstrationer i Leipzig och massmöten i kyrkor.

– Det var en sällsam förändring. Lydnadens rationalitet som funnits i generationer förbyttes i en längtan efter frihet med näring från religion, musik och kultur.

Demonstranternas slagord "vi är folket" handlade inte om nationalism utan om medborgarskap.

– Om vi på gatan är folket, vad är då partiet? Om vi är folket är vi också medborgare.

Joachim Gauck blev talesman för "Neues Forum", en av de oppositionsgrupper som efter murens fall satte sig ned vid förhandlingsbordet i ett församlingshem på en sidogata i centrala Berlin för att tala om den politiska framtiden.

– Vi visste att om ledarna tackade ja till dialog, hade de förlorat. Jag hade tidigare försökt inbjuda partiföreträdare till våra kyrkodagar men de vågade aldrig komma.

Åren som högste ansvarig för Stasi-dokumenterna talar han mindre om i jubileumstider. Men det var viktigt att utkräva ansvar. Bland de gamla DDR-ledarna har han respekt för Günter Schabowski som nionde november gav beskedet som ledde till att muren öppnades.

Herrarna har lärt känna varandra och först kunde inte Schabowski förstå att han

Joachim Gauck stod i händelsernas centrum när Berlinmuren föll för 20 år sedan. Sedan dess har han bland annat haft hand om Stasi-arkivens avveckling. Nyligen talade han på Södertörns högskola.

skulle kunna åtalas och dömas. Gauck svarade kallt att det inte var en fråga om personlig ånger utan om rättsstatens ansvar. Men Gauck lovade att besöka honom i fängelset på julafton.

Schabowski dömdes, det blev julafton och Joachim Gauck kom på besök – dock inte i fängelset utan i hemmet där Schabowski hade permission.

– Fängelserna är inte som de var på DDR-tiden.

Nu sa sig Schabowski förstå vad Gauck menat med ansvar och straff.

– Hade jag fortfarande varit präst, hade jag kanske varit mer förlåtande, säger Joachim Gauck. Men grunden för demokrati är att människan är ansvarigt subjekt.

Likt tidigare oppositionella i Polen eller Tjeckien formulerar sig Joachim Gauck gärna beskt om alla de i väst som under kalla kriget inte kritiserade kommunistregimerna ordentligt. De fredsaktivister han mötte angrep mest USA:s och Natos rustningar, inte Sovjetsidans.

Hur ser han då i dag på de kontakter med Sverige han själv hade under DDR-åren? Jag hälsar från några av hans svenska bekanta från den tiden och han lyser upp.

– Sverige betydde frihet, inte bättre socialism, säger han. Den svenska sociala modellen byggde på en fungerande kapitalism. I Sverige fanns också många som arbetade för mänskliga rättigheter.

Det han såg i Sverige befrämjade frihet:

– Ta kvinnans ställning och den svenska jämställdheten. Och pedagogiken var inte repressiv.

Än i dag är inte Joachim Gauck tillfreds med tyskarnas syn på frihet. De tycker att trygghet är det väsentliga och att lydnad är viktigare än ansvar.

Att allt inte blev som man kunde hoppas för 20 år sedan kan han dock leva med:

– Vi drömde om paradiset men vaknade upp i Nordrhein-Westfalen. Det är också ganska hyggligt.

ANDERS MELLBOURN / text

MIKAEL M JOHANSSON / foto